

O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O`RTA MAXSUS TA`LIM VAZIRLIGI

Alisher Navoiy nomidagi
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

Fakultet: Ijtimoiy - iqtisodiyot

Yo'nalish: Ijtimoiy ish

Fan: Konflikt sotsiologiyasi

REFERAT

Mavzu: ИЖТИМОЙ ТАНГЛИКНИ КОНФЛИКТ

СИФАТИДА

Bajardi: Baratov A
Tekshirdi: ass. Dusmanov Sh..

ИЖТИМОЙ ТАНГЛИКНИ КОНФЛИКТ

СИФАТИДА

РЕЖА:

- 1. Ижтимоий тангликни конфликт сифатида**
- 2. Derprivasiyaning kuchayishi ijtimoiy tanglikni ortishiga, ochik ijtimoiy, siyosiy va etnik konfliktlarni vujudga kelishi.**
- 3. Totalitar tip jamiyatlarda ijtimoiy konfliktlar kam uchraydigan vokelik xisoblanadi.**
- 4. Yopik jamiyatda konfliktlilik ham yopik xarakterga ega bo'liши.**

Deprivasiyaning kuchayishi ijtimoiy tanglikni ortishiga, ochik ijtimoiy, siyosiy va etnik konfliktlarni vujudga kelishiga olib keladi.

Irrasional elementlar. Konfliktlarning paydo bo'lishida ijtimoiy subyektlar manfaatlarining to'knashuviga olib kelgan u yoki bu obyektiv sabablarni aniklash mumkin. Masalan, bir ayolni sevuvchi ikki erkak o'rtasida konflikt yoki transport vazirli bilan fermerlar o'rtasida ularning xududida avtomastral kурilishidan kelib chikkan to'knashuv obyektiv shakllangan vaziyatdan konuniy tarzda kelib chikuvchi ziddiyatlarga asoslanadi, bu vaziyatda xar kaysi tarafning xakikiy extiyojidan to'knashadi.

Birok jamiyatda ziddiyatlar va demak, konfliktlar xam juda ko'p uchraydi, ularning xammasi xam biror jiddiy sabablar bilan boglik emas, balki odamlarning asl extiyojlari va maksadlariga to'ri alokador bo'lмаган subyektiv omillar va kishilarning xarakterlari, kayfiyatları, oddiy, arzimagan injikliklari kabi sabablar bilan xam ziddiyatlar yuzaga kelishi mumkin.

Bunday «subyektiv» ziddiyatlar oilada, xizmatda va boshka ishlarda doimiy mulokotda bo'lishga majbur bo'lgan ayrim individumlar o'rtasida tez-tez sodir bo'lib turadi. Bu ziddiyatlar juda mayda, boshka kishilar nazarida arzimaydigan, soxta bo'lishi mumkin, birok xarakter xususiyatlariga ko'ra normal o'zaro munosabatlar uchun yenb bo'lmas to'siklar bo'lishi mumkin. Psixologlarning ta'kidlashicha, xarakter yoki xulk-atvorning eng ta'sirchan jixatlari bulib, me'yorda, tabiiy sifatlar bo'lishi, birok bunday sifatlar boshka odamlarda bo'lmasli mumkin: punktuallik, tejamkorlik, aniklik, sabrlilik va b.

Boshka bir odamning kiyinish odati yoki ovkat yeyish usuli xam norozilikni yuzaga keltirishi mumkin. Ko'pincha temperament, ta'sirlanishning tezlida farklanuvchi kishilar o'rtasida to'knashuv-larni tushunish kiyin bo'ladi. Nixoyat, konflikt sababi bo'lib kimningdir shunchalik ta'sirchanli, axmokona kili bo'lishi mumkin.

Konflikt xakida odatda fikr shundan iboratki, konflikt doimo o'z manfaatlarini okilona ko'llab-kuvvatlovchi kishilar o'rtasida mantikan tushuniladigan ziddiyatdir.

Birok, dastavval bunday tushunishga mutaxassislar tomonidan kuzatiladigan ko'p omillar karama-karshi turadi. Masalan, oilaviy janjalda er ziddiyatni iloji boricha yumshatishga xarakat kilib xotiniga yon bosadi, ayol esa, arning bunday xarakatini «bejiz emas» deb tushunib, battar «to'nini teskari kiyib oladi» va konflikt yan kuch bilan avj oladi. Davlatlararo muzokaralarda bir taraf unga bиринчи со'з berilmagani uchun o'zini xakoratlangan (kamsitilgan) deb biladi va muzokaralar uziladi. Mana shunga o'xshash konfliktlar sabablarining murakkablini tasdiklovchi shu kabi ko'p misollarni keltirish mumkin, birok bular xar doim xam kat'iy mantikiy tuzilma (rekonstruksiya)da e'tiborga olinavermaydi va ko'pincha yo'kotib bo'lmaydigan irrasional elementlari bilan kechadi, bu esa, konfliktning individual o'ziga xoslini tashkil kiladi va uni oddiy vositalar bilan xam kilishga yo'l ko'yaydi.

Bu, ayniksa, milatlararo konfliktlarda ko'rindiki, bu konfliktlar odamlar xatti-xarakatining puxta ishlab chikilmaganli, okilona emasli (irrasional bo'lishi), destruktiv (buzgnchi) xarakterda xissiyotlarning ustun kelishi okibatida boshkara olinmaydi va mabodo ular kengayib, avj olsa, xakikiy xalokatga aylanishi mumkin.

Psixoterapevtik amaliyotdan ma'lumki, odamning mulokot jarayonida sodir etadigan xulk-atvori, xarakatining noanikli, boshka kishilarda asabiy reaksiyani tu'dirishi mumkin va konfliktlarga olib kelishi mumkinki, bular guyo boshka shaxslarga butunlay bema'ni va sababsizdek bo'lishi mumkin. Shu bilan birga barcha muammo munosabatlarning tartibga solinmaganlida va chalkashlida, psixolok jixatdan «turli tilda» ekanlidadir.

Shaxsiy konfliktda irrasional element, agar unda ruxiy kasal yoki akli noraso shaxs ishtirok etsa, uning xakikiy asl sababi bo'lib xizmat kilishi mumkin. Bunday xolatlar kam emas. Biz bu yerda shaxsning ichki konfliktlari ustida tuxtalmaymiz, ayni vaktda milliy yoki diniy xislar bilan ko'z|algan omma orasida ba'zan konfliktni kuchli keskinlashtirishga kodir odamlarning xozir bo'lib kolishini

yodimizdan chikarmaslimiz kerak. Shu bois kompleks fan bo'lgan konfliktologiya shunday kam axamiyatli bo'lgan xolatni e'tiborga olish lozim.

O'z-o'zidan tushunarlik, «obyektiv» va «subyektiv» ziddiyatlar, shuningdek «irrasional» elementlar deb atalgan narsalar real xayotda kat'iy chegaralarga ega emas va bu yerda konfliktli xulk-atvor sabablarida bo'lisi mumkin bo'lgan variantlar doirasini ko'rsatish uchun juda shartli kilib bellanadi. Xamma xollarda biz u yoki bu tarzda kishilar manfaatlari bilan ish ko'ramiz, bu manfaatlar ko'p yoki kam axamiyatli, barkaror va o'zgaruvchan, oshkora yoki yashirish bo'lisi mumkin.

Ziddiyatlar darajasi. Ziddiyatlarning «obyektivli» va «subyektivli»ni ularning ikki xil darajada manfaatlar bilan bogliklini e'tiborga olganda turli nuktai nazardan tushunish mumkin. Sodda kilib aytganda bunday bo'lism u yoki bu tashki faoliyatda extiyojlar bilan yoki mustakillikka, o'z-o'zini saklab kolishga, o'z-o'zini surmat kilinishiga bo'lgan extiyojlari bilan boglik.

Odamlar o'rtasida jiddiy to'knashuvga kator xolatlar sabab bo'lisi mumkin, masalan, ikki odam restoranda bitta stolga da'vo kiladi, urushlar ikki davlatning biror xududda o'z ta'sirini saklab kolish yoki birining ikkinchisi ustidan xukmronlini o'rnatish, o'z mustamlakasiga aylantirishga bo'lgan intilishidan kelib chikadi.

Yukorida ikki xolatda moxiyat bo'yicha turli darajada manfaatlar to'knashadi. Birinchi xolatda xar kaysi subyekt o'zining xususiy manfaatidan kelib chikib, o'ziga xalakit berayotgan boshka subyekt bilan kurashadi. Ikkinci xolatda ozodlik, daxlsizlik, asosiy xukuklarni surmat kilinishini saklash bilan boglik motivlar axamiyatli. Inson uchun muximro bu uning individual erkinli, jismoniy daxlsizli, sha'ni va kadr-kimmati bo'lsa; davlat yoki millat uchun esa, mustakkilli, xududi yoki chegarasining daxlsizli, jaxon xamjamiyatining teng xukukli subyekti sifatida tan olinishi muximdir. Bunday manfaatlarda ziddiyatlarning eng keskin ifodalaniishi - boshka ijtimoiy subyekt bilan to'lik mos kelmaslik va uni yo'k kilish uchun kurashish xisoblanadi.

Yukorida gap ijtimoiy ziddiyatlarning darajalari xakida boradiki, bu darajalar taraflarning manfaatlari kanchalik muximlini farklaydi. Ziddiyatlarni darajalarga ajratish ularning bir biridan kanchalik chukurliga karab farklanishini ko'rsatadi. Bu esa, subyektning konfliktga jalb kilinganli darajasini, konfliktni xal kilish imkoniyati va usullarini bellab beradi.

4. Shaxsni xukukiy begonalashtirish.

Begonalashtirish fenomeni. Insonlar o'z mexnatlari natijalari, o'zlari to'plagan moddiy va ma'naviy boyliklar, erishgan yutuklari nafakat ularning o'zlaridan ajralib uzoklasha borishini, shu bilan ularni o'zlariga bo'ysundirib xuddi o'z xususiy xayotiga ega bo'lishayotganini paykay boshlaganlarida ijtimoiy xayot alovida olingan inson xayoti bilan butun jamiyat yutuklari o'rtasida farklanishni, nomuvofiklikni tasdiklovchi ko'plab misollarni namoyon eta boshlagan vaktda ijtimoiy-siyosiy adabiyotda begonalashtirish muammosi tadkikotchilar dikkat markazida turgan. Badiiy shaklda bu muammlo aka-uka Grimmlar, Gofman asarlarida, ayniksa, avstriyalik yozuvchi Gustav Mayrinkanining "Golem" nomli fantastik romanida anik shaklda ifoda etilgan. Bu asarda XUII asrda bo'lib o'tgan vokea tarixi bayon kilingan, bir koxin sun'iy odamni yasaydi, u ibodatxonada ko'nrok chaluvchilik kilishi va turli or ishlarni bajarishi kerak edi. Golem shunday yasalgan ediki, uning tishlari bilan tutib turuvchi kogozga sexrli so'zlar yozilgan bo'lib, bu yozuv uning ishslash kobiliyatini ta'minlar edi. Bir kuni kechki ibodatdan so'ng koxin Golem o'zida kogoz bo'lani olib ko'yishni yodidan chikaradi, u esa, itoatkorlikdan chikib, koron ko'chalar bo'ylab yugurib ketadi, yo'lida o'ziga duch kelganlarni o'ldiradi. Avstriyalik muallif kitobida vokea nisbatan yaxshi yakunlanadi. Koxin Golemni kuvib yetadi va kogoz bo'lani yirtib tashlaydi, bu uning xalokati edi. Bulgakovning "It yura" asarida xam shu mazmunda vokea bayon etiladi. Afsuski, xayotda insonlarning o'zlari tomonidan o'z farovonliklariga

xizmat kilish uchun yaratgan narsalarini jilovlashga osonlikcha erishib bo'lmaydi.

Begonalashtirish muammosini nazariy jixatdan ko'tarish masalasi Yan davr mutafakkirlari asarlarida mufassal yoritilgan. Ular o'z zamondoshlarining e'tiborlarini ijtimoiy munosabatlar soxasiga, burjua ijtimoiy munosabatlarining karor topishi jarayoniga karatdilar. J.J.Russo fikricha, jamiyat odamlarni buzadi va ma'naviy kashshok kiladi. U inson faoliyati maxsulidan insonlarga karama-karshi turuvchi kuchga aylanadi. Tabiiy jarayonlar dastlab xukmronlik kilgan davrda erkin va karam bo'lмаган insonlar ijtimoiy munosabatlarning shakllangan tizimi ta'siriga tushib koladilar, o'ziga o'xshaganlar kuliga aylanib koladilar. Insonni bunday begonalashtirish xolatidan chikib ketishi uchun Russo "ijtimoiy shartnoma" tuzish zarur deb biladi, ya'ni fukarolarning bunday bitimga ixtiyoriy rioya etishlari avval tenglik, erkinlik va mustakillikni kaytarishga imkon beradi.

"Ijtimoiy shartnoma" nazariyasi katta siyosiy ta'sirga ega bo'ldi, ijtimoiy tartibsizlikni jilovlashga, ijtimoiy munosabatlarni barcha insonlar va tabakalar manfaatlariga bo'ysundirishga bo'lgan umidni uygotib, ilk burjua munosabatlari davri ilgor mutafakkirlarini ruxlantirib yubordi. Birok, tovar munosabatlarining rivojlanishi nazariy konsepsiylar va siyosiy shiorlardan mustakil va kat'iy tarzda yuz o'ra boshladи. Aloxida shaxslar va sinflarning xususiy iktisodiy manfaati jamiyatniadolat va tafakkur asosida kurishga bo'lgan xar kanday urinishlarni chippakka chickardi. "Ijtimoiy shartnoma" nazariyasining begonalashtirishni yenga olmasli va uning tabiatini tushuntira olmasli oydin bo'lib koldi.

Bu muammoni xal kilishga yo'naltirilgan keyin nazariy urinishlar nemis klassik falsafasi bilan boglik bo'ldi. Bu yerda begonalashtirish fenomeniga odamning faol tabiatiga xos ichki xususiyat sifatida karaldi. Nemis klassik falsafasi begonalashtirishni eng amaliy yo'llarini ko'rsatish o'rniga uning tabiatini tushuntirishga xarakat kildi. Fixte fikricha, inson moxiyatiga ko'ra o'z-o'zini anglash yoki sof "Men"dir bo'lib, u o'z

faoliyatida predmet , ya’ni “Men emas“ni begonalashtiradi. Bu Fixtening predmetlilikni asoslashi o’ziga xos tarzda begonalashti-rishni anglatadi.

Gegel falsafasida begonalashtirish muammosi xam e’tiborga loyik. Bu yerda begonalashtirish muammosi, birinchidan, tabiat va jamiyat tarixida absolyut ruxning ifodasi sifatida, ikkinchidan, begonalashtirishning tarixan o’tkinchi shakllari muammosi sifatida talkin kilinadi.

U o’zining “Rux fenomenoloysi“, “Xukuk falsafasi“, “Estetika“ asarlarida rim jamiyati, krepostnoylik va xozir zamon burjua xukukiy xolati sharoitlarida begonalashtirishning tarixiy shakllari farklanishiga e’tibor karatdi, shu bilan jamiyat tarixiy tarakkiyot konuniyati va unda begonalashtirish jarayoni muammosini ilgari surdi.

Begonalashtirish muammosiga bo’lgan yan karash K.Marks tomonidan shakllantirildi.

Shuni aytish joizki, K.Marks nemis klassik falsafasi tomonidan muammoning xal etilishini yaxshi bilgan xolda uning begonalashtirish muammosini xal kilishga ko’shgan xissasini yukori baxoladi. U bu muammoga mantikiy darajada emas, balki ijtimoiy tuzilmaning amaliy masalasi sifatida karash muximlidan kelib chikdi.

Marksning dastlabki asarlarida begonalashtirish xolati mexnat taksimoti xususiyatlari va xususiy mulkchilikning xukmron shakllari bilan uzviy bogliklikda tushuntirildi. Begonalashtirish muammosi, eng avvalo, mexnatni begonalashtirish muammosi sifatida tadkik etildi. Marks o’ziga zamondosh bo’lgan jamiyatda (bu jamiyatni u ishlab chikarish vositalari bilan yollanma ishchi o’rtasida antagonistik munosabat-larga kurilgan jamiyat deb xisoblagan) ishchilar mexnat faoliyatiga majburiy tashki jarayonga bo’lgandek munosabatda bo’lishlini kayd etadi, unda ishchi “o’z jismoniy va ma’naviy eneryasini to’la namoyon kila olmaydi, balki o’zining jismoniy tabiatini izdan chikaradi va o’z ruxini buzadi“. Ishlab chikarish va butun jamiyatni kapitalistcha tashkil etish jixatidan ishchi nafakat mexnat faoliyati jarayonidan, shu bilan birga uning natijalaridan,o’z mexnati maxsulotlaridan

begonalashgan xisoblanadi. Ular ishchiga emas, balki aloxida xususiy mulkdorga yoki umumiy kapitalist - davlatga teshli bo'ladi.

Markscha goyalarni amalga oshirishga karatilgan xarakatlar begonalashtirishni yo'kotishga olib kelmadi. Aksincha, bu yo'naliшda uning yan shakllari paydo bo'ldi, ularning ko'plari o'zining ijtimoiy okibatlariga ko'ra yanada xavflirok edi. Inson fakatna ishlab chikarishda "vintcha" bo'lib kolmadi. U xokimiyat uchun kurashuvchi guruxlar va ayrim shaxslar ko'lida o'yinchokka, o'zgalar erkini ijrochisiga aylandi.

Begonalashtirishning psixolok va ijtimoiy tabiat. Begonalashtirish fenomeni doimo individ va jamiyat xayotida kayta ishlab chikilaveradi. Begonalashtirishni bartaraf etib bo'lmaslik ko'pchilik olimlarning begonalashtirishni tarixiy o'tkinchi xarakteri xakida goyalardan voz kechishlariga olib keldi. Mashxur rus faylasufi Berdyayev begonalashtirishni buyumlarning o'z tabiatiga ko'ra bartaraf etib bo'lmaydi degan fikrga kelgan. Insonning ijodkorlik moxiyati xamisha uning tafakkuri va ko'llari yaratgan asarlarni uning o'zidan ajralib uzoklab borishini keltirib chikargan va keltiraveradi, bu asarlar o'z mantiki va takdiri konunlari bo'yicha mavjud bo'ladilar. Xar kanday moddiylashgan borlikni Berdyayev begonalashtirilgan borlik deb xisoblaydi. Ijtimoiylik kator xollarda muammoni yanada kuchaytiradi. Insonni begonalashtirish va insonparvarlik inkirozini Berdyayev inson va tabiatning uzviy birlini buzuvchi texnik tarakkiyot va o'ziga zamondosh bo'lgan sivilizasiya bilan bo'laydi. "Burjua sivilizasiyasi dunyo nokoinotlining chegarasidir. Unda inson ichki jixatdan xalok bo'ladi, tashki jixatdan avtomatlashtirilgan inson bilan almashtirililadi... Birok sivilizasiyaning texnik kuchlari insonning o'zini ustidan xukmronlik kiladi, uni kulga aylantiradi, uning kalbini o'ldiradi".

Mashxur nemis faylasufi Xaydegger xam begonalashtirishga ijtimoiy munosabatlar mavjudligining atributi, ichki xususiyati sifatida karagan. Kundalik tashvishlar dunyosini, inson kiyofasining yo'kolishini, uning jamiyat funksional birliga aylanishini ijtimoiy xulk-atvorning begonalashtirilgan

normalarida inson moxiyatining erib ketishi deb tushuntirgan. U ijtimoiy mulokot vositalari va normalardan foydalanib, xar birimiz boshkalarga taklid kilib xarakat kilamiz, o'kiymiz, ko'ramiz, adabiyot va san'at asarlari xakida fikr beramiz deb tushuntiradi.

Psixologiya fani nafakat begonalashtirish mavjudli faktini inkor etib kolmaydi, shu bilan birga bu fenomenni inson xayotining barkaror, uzok mavjud bo'lувчи yo'ldoshi deb xisoblaydi.

Shaxsni xukuiy begonalashtirishning moxiyati va shakllari. Fukarolik jamiyati amal kilishini tartibga soluvchi xukuiy institutlar va normalar tizimi davlat faoliyati, boshkaruv va davlat tuzilishi shakllari xususiyatlari xamda siyosiy rejim bilan bevosita boglik. Xukuk fakat jamiyat iktisodiy tuzumiga boglik bo'lmasdan, balki xukmron tabakalar va guruxlarning siyosiy erkclariga, fukarolar siyosiy madaniyatiga va davlat faoliyati an'nalariga karab jiddiy o'zgarib boradi. Xukuk axolining ayrim guruxlari manfaatlarini ijtimoiy jixatdan mustaxkamlab, ikkinchi tomondan bir vaktning o'zida uning boshka guruxlari erkinlini cheklaydi. Tarixiy tarakkiyot jarayoni, bu xolatda odamlar manfaatlari va extiyojlarining vakt ichida o'zgarishi jarayoni xukuiy begonalashtirish imkoniyatini yanada ko'prok darajada kuchaytiradi. Shu bois xukuk tarixi o'z xukukini ko'lga kiritish uchun, xukuiy xujjalalar va koidalar tizimida begonalashtirishni bartaraf etish uchun olib borilgan doimiy kurash tarixidan iborat ekanli tasodifiy emas.

Turli mamlakatlarning siyosiy va xukuiy tizimi bilan tanishish begonalashtirish fenomenini siyosiy va xukuiy munosabatlarning xar kanday tizimiga xoslini ko'rsatadi. Kishilarning ijtimoiy ijodi maxsuli bo'lgan xukuiy tizim xamma yerda muayyan mustakillikka ega bo'ladi va o'zining bu sifatida jamiyat individlari va ayrim guruxlarning xayotiy manfaatlari va xukuklarini u yoki bu darajada begonalashtirib fukaro xulkatvori omili rolini o'ynay boshlaydi. Bu jarayonda xukuiy begonalashtirishning umumiyligi jixatlari, shakllarini ko'rish mumkin. Masalan, xar kanday mamlakat xukukining nezi bo'lib muayyan jamiyat xayotining

uzok tarixi jarayonida shakllangan odat, xukuiy an'ana xisoblanadi. Xar bir aloxida olingan xolda bu tarix o'ziga xosdir, birok u xamma yerda siyosiy boshkaruv xukuiy shakllarining xalk ruxiyatiga mos kelishi kabi yagona muammoni yuzaga keltiradi. Bu shaklda xukuiy begonalashtirish o'zgarishlarsiz kolmaydi, uning o'zgarishlari xukuiy xujatlar tizimida insonlar manfaatlarini rasmiylashtirishning muayyan anik jarayonlariga ta'sir etadilar. Xatto davlat siyosiy rivojlanish tarixiga doir yetarli tajribaga ega bo'limgan xollarda xam xukuiy begonalashtirishning bu shakli boshka mamlakatlar odatlari va an'analarini o'zlashtirish ko'rinishida namoyon bo'ladi.

Xukuiy begonalashtirishning keng tarkalgan shakli bu xokimiyatning muayyan institutlari va tashkilotlarida, mavjud xukuiy tizimda shaxsni begonalashtirish xisoblanadi. Xar bir anik xolatda individ uning o'zigacha mukammal ishlab chikilgan va shu bilan uning extiyoj va manfaatlari mustakillini begonalashtiruvchi xukukning tayyor tizimiga duch keladi. Siyosiy-xukuiy institutlar amalda tizimining o'rmatilgan normalari, tamoyillari, koidalarining muayyan axvoli shaxsni xukuiy begonalashtirish darajasi xakida xulosa chikarish uchun asos bo'lib xizmat kiladi. Bu tizimda kichik o'zgarishlar begonalashtirish xolatiga jiddiy ta'sir etishi mumkin. Masalan, sovet xukuiy tizimi davlat (partiya) da muxim raxbarlik lavozimida bo'lish muddati chegaralarini nazarda tutmagan. Farb mamlakatlarining xukuiy tizimlarida anik yozib ko'yilgan bu norma xozir zamon davlati (eski tuzum parchalanishi natijasida karor topgan davlat) siyosiy rivojlanish xususiyatlariga ta'sir etishi mumkin.

Tarixiy tajriba, xokimiyatning bir tomonlama uzurpasiya kilinishi va xalkdan ajralib kolish jarayonlariga karshi turish institutlariga ega bo'lgan jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlarni tez sezuvchan siyosiy tizimlar xukuiy begonalashtirishning eng keskin shakllarini zudlik bilan yenga oladigan barkaror vosita ekanlini ko'rsatadi.

Farbda siyosiy tizimlar jamiyatning davlat-xukukiy institutlari doimiy takomillashganli bois eng barkaror xisoblanadilar.

Siyosiy va xukukiy kurilishda ishtirok etish jarayonida shaxsni xukukiy begonalashtirish to'g'ridan-to'g'ri va vakillik demokratiyasi rivojlanishi bilan bog'lik. Fukarolarning mitinglar va namoyishlar, ish tashlashlar va norozilik xarakatlarini amalga oshirishga bo'lgan xukuk va erkinliklari, bevosita demokratianing boshka shakllari xukukiy begonalashtirishga, uning darajasini kamaytirishga, jamiyat xukukiy va siyosiy xayotini rivojlantirish jarayoniga fukarolarning bevosita daxldorlik muxitini yaratish orkali jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Ijtimoiy rivojlanishni tartibga solishda bevosita demokratiya shakllari orkali fukarolar ishtiroki, shuningdek, shiddatli ijtimoiy o'zgarishlar tarixiy davrlarida (inkiloblar, kayta kurishlar va x.) bunday ishtirok etishga bo'lgan urinishlar darajasi eng yukori baxolanadi.

Axolining aksariyati erk-irodasini bevosita namoyon bo'lisi ta'sirida jamiyat katta kadamlar bilan asrlar mobaynida omma tashabbuskorlini bo'b ko'ygan, uni davlat ishida ishtirok etishdan begonalashtirgan normalar, konunlar, yurish-turish koidalarini rad etib, yanada yukori boskichga karab xarakat kila boshlaydi.

Shaxsni xukukiy begonalashtirishni yenshda vakillik demokratiyasi shakllari xam o'z ijobiy rolini o'ynaydi.

Fukarolarning jamiyat va davlat ishlarida bevosita va bilvosita ishtiroki xukukiy tizimning shakllanishi va amal kilishi jarayonida yuzaga keladigan begonalashtirish xolatini barxam toptirish imkonini beradi.

Xukuk ijod etish faoliyati natijalari shaxsni xukukiy begonalashtirish omili bo'lisi mumkin bo'ladigan vaziyat xayotda o'z tabiatiga ko'ra boshkacha xolatlar asosida yuzaga kelishi mumkin. Masalan, xukukiy madaniyat past bo'lgan jamiyatda odamlar garchi davlat tomonidan ko'p konunlar kabul kilinsada, ular go'yoki mavjud emasdek bo'lib ko'rindigan vaziyatga tez-tez duch keladilar. Konunlar mavjudli sharoitida fukarolar o'z

kundalik xayotlarida ularga rioya etmaydilar. Bunday xolatda odamlar presedent, boshlik fikri, kuch ishlatish, tanish-bilishlik yoki majburlovni ma’kul ko’radilar. Xozirda xam konun matbuotda e’lon kilinishi bilan kuchga kirishi odatiy xol bo’lsada, birok fukarolar ulardan uzok vakt davomida foydalana olmaydilar, chunki teshli mansabdor shaxslar ularni kabul kilingan konun bo'yicha yukori turuvchi organning tushuntirish va sharxlarini kutishga “sodda“ tarzda ishontiradilar.

Shaxsni xukukiy begonalashtirishning turli shakllari o’zaro uzviy bolangan, ular o’z birlida siyosiy xukuklar, erkinliklar va majburiyatlar maydonini tashkil etadi. Bu ijtimoiy tarakkiyotning o’tkinchi bo’lmagan va doimiy o’zgaruvchan omilidir. Inson fakat o’z xukulkari va manfaatlari uchun bo’lgan kurashdana jamiyatda begonalashtirish xolatini yenshi va istagan darajada erkinlikni ko’lga kiritishi mumkin.

Xukukiy begonalashtirishning konfliktlili. Xar bir inson voyaga yetganidan so’ng uning o’zidan oldin va uning shaxsiy extiyojlari, odatlarini xech bir darajada e’tiborga olmagan tarzda shakllangan fukaro xulk-atvori normalari va koidalari tizimini uchratadi. Bunday vaziyatda inson mavjud xukukiy tizimga moslashishi yoki uni o’z manfaatlaridan kelib chikib o’zgartirishi kerak. Ikki xolatda xam konfliktlar bo’lishi extimol, birok ikkinchi xolatda esa, mukarrardir.

Totalitar tip jamiyatlarda ijtimoiy konfliktlar kam uchraydigan vokelik xisoblanadi. Bu yerda gap fakat xokimiyatga karshilik ko’rsatishning xar kanday urinishlariga nisbatan zo’rlik va majburlov ishlatish ijtimoiy “tinch-totuvlik“ning kafolati bo’lib xisoblanishida emas. Bunday jamiyatlarda muxitning o’zi ijtimoiy munosabatlarni me’yorda amal kilishining kator muxim sharoitlariga ega bo’lmaydi. Bu yerda ijtimoiy guruxlarning umumiy manfaatlarini shakllantirish va unga alovida individlarning ko’shilish jarayonini ta’minlay oladigan zarur tashkiliy shakllar yo’k. Mashxur fransuz tadkikotchisi A.Tokvil fikricha, guruxlarning birortasi xam karshilik ko’rsata

olmaydigan markazlashgan davlat xokimiyati yetakchi mavkega erishsa ijtimoiy konfliktlar “yo’olib boradi“.

Totalitar tizimlarda ochik konfliktlarning vujudga kelishini ijtimoiy tashabbus va o’zaro tashkillashuv mexanizmlarining yo’kli xam kiyinlashtiradi. Bunday tizimlar yukoridan sanksiyalanmagan tashabbus bilan chikisha olmaydi. Bunday sharoitlarda siyosiy konfliktlar fakat davlat byurokratik apparatining o’zida elementlar o’rtasida, uning nezida yuzaga kelishi mumkin. Yopik jamiyatda konfliktlilik xam yopik xarakterga ega bo’ladi. Xokimiyat tuzilmalarida yuz bergen konfliktlar xakida xakikatni jamiyat ular tugab bo’lganidan so’ng ma’lum bo’lgan natijalar va ijtimoiy okibatlarga ko’ra bila oladi.

Xozir zamon totalitarianizmining asosiy xususiyatlari fakat fashistik rejimlar uchun xos bo’lmagan, shuningdek ular asta-sekinlik bilan turli darajalarda deyarli barcha ijtimoiyistik mamlakatlarda amalda namoyon bo’ldi. Bu ijtimoiy konfliktlilikning umumiyligi axvoliga xam ta’sir etdi. Birinchi karashda karor topgan ijtimoiyizmning uzok tarixi davomida jamiyatga jiddiy ijtimoiy ziddiyatlar va konfliktlar ma’lum bo’lmasandek ko’rinishi ajablanarli. Xakikatda ular ko’p bo’lmagan. Xozirda ijtimoiyizm mamlakatlarida ro’y bergen yirik ijtimoiy konfliktlar sonini barmok bilan sanash mumkin. Bunday xolatning sababi fakat ijtimoiyistik tuzumning ijtimoiy xususiyatlaridana emas, shu bilan birga ijtimoiy konfliktga aylanishga kodir bo’lgan norozilikning erkin namoyon bo’lishiga sun’iy tarzda to’skinlik kiluvchi totalitarianizmning o’ziga xos xususiyatlari bilan xam izoxlanadi. Sobik Ittifokda “ijtimoiy uygnlik“ insonlar onga kudratli tarbot apparati vositasida ta’sir etish orkali erishilgan.

Demokratik jamiyatda fakat totuvlik emas, shuningdek konfliktlilik xam ijtimoiy tarakkiyotning odatiy xolatiga aylanadi.

Demokratik jamiyat o’zining mustaxkam yaxlit birli va konfliktlar yo’kli bilan emas, balki o’z xarakatchanli bilan barkarordir. U nafakat ijtimoiy konfliktlarni barxam toptiradi, balki ularning erkin namoyon

bo'lishi uchun sharoit yaratadi. Birok totalitar tizimda konfliktlardan fark kilib, ular konun doirasida, koida bo'yicha nisbatan tinch kechuvchi konfliktlardir. Ijtimoiy o'z-o'zini tartibga solish rivojlangan mexanizmlarining mavjudli demokratik sharoitda ko'p darajada ijtimoiy to'knashuvlar keskinlashuvning eng so'ng shakllarining bo'lmaslini bellaydi. Ilmiy asoslangan va tekshirilgan uslublar bo'yicha muzokaralar, kelishuvlar, munozaralarning muayyan tartibini nazarda tutgan ijtimoiy texnoloya yordamida ijtimoiy konfliktlar umumdemokratik yo'nalishda keskin salbiy ijtimoiy okibatlarsiz kechadi.

Jamiyatning totalitar va demokratik tiplari sharoitida konfliktlilik tavsifi (eng umumiyligi jixatda) shaxsni xukukiy begonalashtirishni barxam toptirishning xukmron siyosiy rejim xarakteriga karab turli darajada bo'lishi xakida xulosa kilishga olib keladi. Ijtimoiy munosabatlarni konfliktsiz tartibga solishning ideal xukukiy tizimi mavjud bo'lmaydi. Fakat aloxida fukarolar va ular birlashmalarining xususiy manfaatlarini ifodalash va ko'llab-kuvvatlash erkinli orkali xakikiy umumiyligi manfaatni shakllantirish mexanizmiga o'tish mumkin.

Shunday kilib, shaxsni xukukiy begonalashtirish muammosini kiskacha taxlil etish asosida kuyida umumlashtiruvchi xulosalarni chikarish mumkin:

1) begonalashtirish falsafiy kategoriya bo'lib, uning mazmuni aloxida fanlar tomonidan o'r ganiladigan uning xususiy jixatlariga karganda mislsiz boy, kuchli va ko'p kirralidir ;

2) begonalashtirish fenomeni inson xayotiy faoliyatining ajralmas xususiyati, uning sharoitlari, jarayoni va natijasining individlar ustidan xukmronlik kiluvchi va ularga majburiy bo'lgan muayyan xulk-atvor normasiga, mustakil kuchga aylanish imkoniyatidir ;

3) begonalashtirish fenomeni inson tabiatini va jamiyat bilan uzviy boglik, shu bois uning salbiy jixatlarini barxam toptirish fakat yakka individlar va jamiyat xayotini doimiy insonparvarlik yondoshuvi asosida takomillashtirish orkali ro'y berishi mumkin ;

4) begonalashtirishning namoyon bo'lish xususiyatlari va shakllari muayyan tarixiy davr umumiylariga uzviy boglik xolda tarixiy tarakkiyat jarayonida ko'p darajada o'zgaradi. Birok mavjud bo'lgan xar bir davr begonalashtirish fenomenini butunlay yo'k kila olmadi. "Yan jamiyat"ni barpo etish, "yan inson"ni yaratishga bo'lgan urinishlar insonni begonalashtirish yan shakllarining ko'rinishlari bo'ldi, xolos;

5)shaxsni xukukiy begonalashtirishni yo'kotish jarayoniga konfliktlilik xos. Jamiyatning konfliktlilik darajasiga ta'sir etuvchi ko'p sonli omillar ichida unda begonalashtirishning muayyan anik xolati xam o'z o'ringa ega. Birok, jamiyatda konfliktlilik axvoli bilan begona-lashtirishning bogliklikli bir xil emas.

Begonalashtirishning yukori darajasi kichik konfliktlilik bilan yuz berishi mumkin, kam darajada konfliktlilik esa begonalashtirishning salbiy okibatlarini umumiylar toptirishga kodir shakllariga ega bo'lishi mumkin.

5.Konflikt funksiyalari.

Konfliktning ijtimoiy roli va funksiyasi. Konfliktning ijtimoiy xayotga ta'siri jamiyat va inson xayotining barcha soxalarida kuzatiladi. Bunday ta'sirni oydinlashtirishga funksiya tushunchasini kiritish orkali erishiladi. Bu tushuncha bir tomondan jamiyat xayotida ijtimoiy konfliktning umumiylarini , boshka tomondan esa, ijtimoiy konflikt bilan ijtimoiy xayotning boshka jixatlari (komponentlari) o'rtasida bogliklikni ifodalaydi. Birinchi xolatda funksiya deganda konfliktli munosabatlar ijtimoiy okibatlarining muayyan majmui tushuniladi. Ikkinci xolatda funksiya deganda bu faoliyat yo'nalishi deb tushuniladi. Nazariy taxlilda bu ikki nuktai nazarni e'tiborga olish muxim, shuningdek ikki xolatda xam funksiyaning ichki ziddiyatli bo'lishini yoddan chikarmaslik kerak, chunki unga xos ziddiyatlar xarakteri fakat jamiyatningna emas, shuningdek konfliktning o'zini tabiatiga xam boglik.

Konflikt funksiyalarini ijtimoiy xayotning ikki asosiy soxasiga karab ikkita katta guruxga bo'lish mumkin : moddiy va ma'naviy. Moddiy funksiyalar xar kanday konfliktlar, shu jumladan ijtimoiy konfliktlar xam asosan ijtimoiy xayotning iktisodiy tomonlari bilan boglik bo'lganlari bois namoyon bo'ladilar. Bu bogliklik moddiy manfaatlarda, foyda ko'rishda, shuningdek ijtimoiy yo'kotishlarda, zarar ko'rishlarda ifodalanadi.

Iktisodiy rivojlangan mamlakatlarda alovida konfliktlarning salbiy okibatlari juda sezilarli bo'ladi. Kimmatbaxo texnikaning ko'llanilishi, texnolok jarayonlarning murakkabli kam axamiyatli ishlab chikarish konfliktini iktisodiy jixatdan juda noxush xodisaga aylantirishi mumkin. Bunday sharoitda konfliktli vaziyatlarni o'z vaktida xal etilmasli korxona uchun katta zararni keltirib chikaradi. Moddiy zarar mikdori konfliktni o'zining ko'lamiga xam boglik. Xozir zamon sharoitida yadro kurolini ko'llash bilan kechadigan xalkaro konflikt sivilizasiya kelajaga xavf soluvchi xalokatni keltirib chikarishi mumkin.

Moddiy funksiyalar fakatna konfliktning xalokatli okibatlarida namoyon bo'lmaydi. Ba'zida ular yaratuvchilik mazmuniga xam ega bo'ladilar. Konflikt jarayonida taraflardan biri konflikt boshlanguniga kadar o'z tasarrufida bo'lмаган moddiy kiymatlarni ko'lga kiritishi mumkin. Boshka tomondan, konflikt moddiy ishlab chikarishni rivojlanishida umumiyluksalishga olib keluvchi ijtimoiy kuchlarning kayta taksimlanishiga yordam kilishi mumkin. Mulkiy xarakterda ijtimoiy konfliktlar boyliklarni kayta taksimlanishiga, bir tarafning foyda va ikkinchi tarafning zarar ko'rishiga olib keladi. Konfliktlarning jamiyat ma'naviy xayotiga ta'siri bekivosdir. Bu yerda konfliktlar ma'naviy soxada tub va tez sodir bo'ladigan o'zgarishlarning ra'btlantiruvchi vositasi rolini o'ynashi mumkin. Ular xodisalarga odatda bir tomonlama baxo berish jarayonini to'xtatib, ijtimoiy xayotga boshka tomondan, ijtimoiy e'tibordan chetda

kolgan xususiyatlarini anglab olib karash imkoniyatini yaratadi. Shaxslar aro konfliktlar uning ishtirokchilari ruxiy xolatiga jiddiy ta'sir eta oladi.

Ogloxlantiruvchi funksiya konfliktni jamiyat muayyan xolatining ko'rsatkichi sifatida xarakterlaydi. Konflikt bu yerda odatda ijtimoiy alokalar va munosabatlarda nimadir izdan chikkanlini, nimadir tub o'zgarishlarga muxtojlini ko'rsatadi. Koidaga ko'ra, konfliktning o'zi uni yuzaga keltirgan sabablarni chukur aks ettirmaydi. Birok uning mavjudli kator masalalarni amaliy ko'rib chikish uchun yetarli xisoblanadi. Agar analoya ko'llanilsa, konfliktning ogloxlantiruvchi funksiyasini tirik organizm rivojlanishida o'trikning fiziologik roliga kiyoslash mumkin. Axborot funksiyasi ogloxlantiruvchi funksiyaga yakin xisoblanadi. Konflikt doimo anik sabablarga ko'ra yuzaga keladi, ular bilan obyektiv boglik va unda bu sabablar o'z ifodasini topadilar. Konfliktli vaziyatning avj olishi, kechishi, o'zgarishlari uni yuzaga keltirgan sabablar xakida muayyan axborot yuklamasini ifodalaydi, ularni o'rghanish ijtimoiy jarayonlarni bilishning muxim vositasi xisoblanadi. Ijtimoiy konfliktlarda konflikt subyektlari va ishtirokchilarining extiyojlari, manfaatlari, intilishlari, shuningdek ularning ijtimoiy norozili va konikmaslik sabablari to'lalicha aynan o'z ifodasini topadiki, bu xolat odatda faoliyatda va xulk-atvorda yashirin bo'ladi. Konflikt xolatida taraflar o'zlarining xam, ular manfaatiga karshi turganlarning xam xarakatlarini yanada anik tasavvur kiladilar, ijtimoiy tarakkiyot ziddiyatlari va obyektiv muammolarining mavjudlini yanada chukur anglaydilar.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR

RO'YXATI

- 1.O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. T., O'zbekiston.2003.
2. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'k. T., 1...

- 3.Karimov I.A. Uzbekistonda demokratik o'zgarishlarni yanada chukurlashtirish va fukarolik jamiyati asoslarini shakllantirishning asosiy yo'nalishlari.T., Uzbekiston.2002. 76 b.
- 14.Karimov I.A. Bizning bosh maksadimiz - jamiyatni demokratlashtirish va yanlash, mamlakatni modernizasiya va islox etishdir. //Xalk so'zi, 2005 yil 29 yanvar.
- 15.Karimov I.A. Yan xayotni eskicha karash va yondashuvlar bilan kurib bo'lmaydi. //Xalk so'zi. 2005 yil 17 fevral.
- 16.Islamov Z.M. Davlat va xukuk.Umumiylar masalalar. Davlat nazariyasi. T. Adolat. 2000.270-b.
17. Islamov Z.M. Obshestvo. Gosudarstvo. Pravo. T., 2001. TDYuI nashri.
18. Islamov Z.M. Uzbekistan: na puti k modernizasii. T.:TGYuI, 2005. – 160 s.
19. Islomov Z.M.Davlat va xukukning umumnazariy muammolari: xukukni tushunish, xukukiy ong va xukuk ijodkorli. T.: TDYuI, 2005. – 187 b.
20. Odilkoriyev X. Konstitusiya va fukarolik jamiyati. T.:Shark, 2002.
21. Kelzen G. Chistoye ucheniye o prave. M. :Progress, 1988.
22. Nersesyans V.S. Filosofiya prava. M. : Infra-Norma, 1997.
23. Alekseyev S.S. Pravo. M. :Statut, 1999.
24. Problemy teorii gosudarstva i prava. M. : Yurayt, 2001.
25. Tojixonov U., Saidov A. Xukukiy madaniyat nazariyasi. 2-tomlik. T.:O'zbekiston Respublikasi IIV. 1998.
26. Tojixonov U., Saidov A. Davlat va xukuk nazariyasi. 2-tomlik. 1-tom. T.:O'zbekiston Respublikasi IIV. 2001.